

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΛΟΓΟΥ

Εκπαιδευτική Δράση στο Πλαίσιο του Προγράμματος Απολλωνίς ΑΠΘ

Σιώμος Θωμάς
Μετα-διδακτορικός Ερευνητής Πολιτικών Επιστημών ΑΠΘ
Θεσσαλονίκη 13/01/21

απολλωνίς:απθ

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Ταμείο
Περιφερειακής Ανάπτυξης

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ & ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΕΣΠΑ & ΤΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΕΠΑ-ΕΚ

ΕΠΑ-ΕΚ 2014-2020
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ
ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ

ανάπτυξη - εργασία - αλληλεγγύη

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΨΗΦΙΑΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

- Την τελευταία εικοσαετία έχουμε ραγδαία εξέλιξη των Ψηφιακών Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών που επηρεάζει όλο και περισσότερους ερευνητές διαφορετικών πεδίων των Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών.

ΚΕΙΜΕΝΙΚΟΤΗΤΑ

- Παρά τις απόψεις που μιλούν για την κυριαρχία της εικόνας στη σύγχρονη ψηφιακή πραγματικότητα, το κείμενο διατηρεί την ηγεμονική του θέση στην κουλτούρα.
- Την πολιτισμική πρωτοκαθεδρία του κειμένου σχολιάζουν και οι Stéfan Sinclair και Geoffrey Rockwell, κάνοντας λόγο για «πανταχού παρόν κείμενο» (ubiquitous text) (2015: 275).

ΨΗΦΙΑΚΟΤΗΤΑ

- Το πανταχού παρόν κείμενο, στην ψηφιακή του μορφή, με ό,τι αυτή συνεπάγεται για τον τρόπο δημιουργίας και επεξεργασίας του (Δημητρούλια 2015: 40-2), αποτελεί σήμερα αντικείμενο ανάλυσης με την υποστήριξη εφαρμογών λογισμικού, καθώς η ραγδαία εξέλιξη των ΨΑΕ επηρεάζει όλο και περισσότερους ερευνητές διαφορετικών πεδίων των Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών – χωρίς εντούτοις να εξοβελίζει τις κλασικές μεθόδους ανάλυσης, αφού απαιτεί από αυτούς νέες δεξιότητες (2016: 291-2).

Ψηφιακή Εποχή

1. Η δεκαετία του '90 ως δεκαετία της ψηφιοποίησης και του μετασχηματισμού της ακαδημαϊκής ζωής εν γένει.
2. Η δεκαετία του 2000 ήταν η εποχή των Ψηφιακών Ανθρωπιστικών Σπουδών.
3. Ταυτόχρονα για δυο δεκαετίες ως το 2010 η ψηφιακότητα ήταν σημαντικά επιδραστική στην κοινωνική και πολιτική ζωή, αποκτούσε τη δική της οικονομία και τα δικά της συλλογικά και υποκείμενα. Οι υπολογιστές και η πληροφορική δεν ήταν απλά τεχνολογικά και επιστημονικά «μέσα» αλλά «νέοι κόσμοι».
4. Στο ψηφιακό σύμφωνα με τον Alexander Galloway, η σκέψη γραμματικοποιείται και διαλεκτοποιείται και αποκτά τη δική της «μυθολογία», οντολογία, φιλοσοφία και επιστημολογία.
5. Δύο έννοιες καθορίζουν αυτόν το μετασχηματισμό: η διακριτικότητα (τεχνική παραγωγής νοήματος-γράμματα, λέξεις, φράσεις, γραμματική, συντακτικό, νόημα κ.ο.κ.) και η ροή της πληροφορίας. Έμφαση στους κανόνες και τις λογικές για υπολογισμούς και όχι μετρήσεις (computation όχι calculation).
6. Η πληροφορία εισάγεται από το 1928 στη μελέτη μετάδοσης σημάτων και αντικαθιστά την έννοια της νοημοσύνης που θα επανέλθει στις μέρες μας ως Τεχνητή Νοημοσύνη .

Ψηφιακή Εποχή

7. Όπως συμβαίνει με την έννοια της ενέργειας στον προηγούμενο αιώνα έτσι και με την έννοια της πληροφορίας έχουμε τη γέννηση της οντολογίας της.
  8. Η πληροφορία την οποία επεξεργάζονται, μετασχηματίζουν και μεταδίδουν οι μηχανές μαθηματικοποιείται και αποκτά της δική της επιστήμη. Γίνεται το μέσο για το χειρισμό του πληροφοριακού υπόβαθρου της πραγματικότητας.
  9. Μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο οι αυτοματισμοί και οι ψηφιακές τεχνολογίες που αναπτύχθηκαν διαμόρφωσαν την αίσθηση μιας τεχνολογικής/βιομηχανικής επανάστασης.
  10. Οι Ψηφιακές Σπουδές μελετούν αυτές τις μετατοπίσεις με τρόπο διεπιστημονικό.
  11. Υπάρχουν δύο πεδία μελέτης: α. Ο τρόπος με τον οποίο η έννοια της ψηφιακότητας και των δυνατοτήτων της μετασχηματίζει την εικόνα που έχουμε για τον κόσμο και τον άνθρωπο. β. Η Επίδραση στις πρακτικές και ανάδυση νέων πολιτισμικών τεχνολογιών που παράγουν πολιτικό νόημα.
  12. Οι δύο περιοχές συνδέονται άρρηκτα μεταξύ τους. Οι τεχνολογικοί μετασχηματισμοί πάντα συνοδεύονται από ανθρωπολογικούς και οντολογικούς μετασχηματισμούς. Αυτό επιδρά σε επιστημονικές περιοχές όπως: Πολιτικές Επιστήμες, Θεωρία της Τέχνης, Δίκαιο, Πολιτική Οικονομία, Σπουδές Φύλου, Πολιτισμικές Σπουδές, Ανθρωπολογία, Κοινωνιολογία, Φιλοσοφία της τεχνολογίας κ.ο.κ.
- Παραδείγματα: Homo medialis, μετανάστες και γηγενείς της ψηφιακότητας, ψηφιακό κόμμα, pirate parties, share culture,

Ψηφιακή Ανάλυση Κειμένων

- Τα εργαλεία δεν απαιτούν καμία γνώση προγραμματισμού και κώδικα, αλλά μόνο απλή εξοικείωση με τη λειτουργία τους και αναλύουν Ηλεκτρονικά Σώματα Κειμένων (ΗΣΚ) :
- Antconc,
- Voyant Tools,
- Sketch Engine tools

- ή και περιεχόμενο:
- Jstor Lab's Text Analyzer

ΠΡΩΤΑΡΧΙΑ ΤΟΥ ΕΡΕΥΝΗΤΗ

- Πριν από την επιλογή του προγράμματος το σημαντικότερο κομμάτι στη λεξικομετρική διαδικασία είναι η επιλογή και η συγκρότηση του ΗΣΚ, που καθορίζει τα αποτελέσματα.
- **Έργο και απόφαση** του ερευνητή είναι να ορίσει τα κείμενα με τα οποία θα εργαστεί,
- το **ερευνητικό ερώτημα**,
- τα **εργαλεία και την ειδική χρήση τους** που θα τον βοηθήσουν να απαντήσει στο ερώτημα αυτό.

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΟΣ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ

- Οι Sinclair & Rockwell, χρησιμοποιούν τον όρο *Hermeneutica* για τα διαδραστικά και ερμηνευτικά εργαλεία ανάλυσης που διευκολύνουν την **αναδιευθέτηση** και τον χειρισμό των κειμένων για την καλύτερη μελέτη και κατανόησή τους (2016: 285).

ΤΥΠΟΛΟΓΙΕΣ

- Υπάρχουν πολλές και διαφορετικές τυπολογίες της *ηλεκτρονικά υποστηριζόμενης ανάλυσης κειμένου* (Computer-Assisted or Aided Text Analysis, CATA).
- Κάποιοι διαχωρίζουν ρητά την ανάλυση κειμένου (text analysis) από την εξόρυξη δεδομένων από κείμενα (text mining ή text data mining) (Sinclair & Rockwell 2016: 273; Jockers & Underwood 2016: 291).
- Κάποιοι άλλοι τις συνεξετάζουν ως όλον, όπως προκύπτει από σχετικά άρθρα και διδακτικά υλικά (βλ. ενδεικτικά Drucker 2014· Hoover 2013· Argamon 2009).

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΟΣ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ

- Οι Sinclair & Rockwell, χρησιμοποιούν τον όρο *Hermeneutica* για τα διαδραστικά και ερμηνευτικά εργαλεία ανάλυσης που διευκολύνουν την **αναδιευθέτηση** και τον χειρισμό των κειμένων για την καλύτερη μελέτη και κατανόησή τους (2016: 285).

ΑΝΑΛΥΣΗ ΗΣΚ

- Η «Ψηφιακή Ανάλυση ΗΣΚ», χρησιμοποιείται ως όρος αναφοράς στην ανάλυση Κειμενικών Σωμάτων, προερχόμενος από την αποσιωπημένη στις αγγλόφωνες βιβλιογραφίες γαλλική παράδοση της «Γλωσσολογίας Σωμάτων Κειμένων»

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΟ ΣΩΜΑ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

- Ως ΗΣΚ ορίζεται ένα σύνολο ψηφιακών, αυθεντικών γραπτών, προφορικών ή πολυτροπικών κειμένων, συγκροτημένο και μορφοποιημένο με βάση συγκεκριμένα κριτήρια σε σχέση με συγκεκριμένους ερευνητικούς στόχους και το οποίο μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο επεξεργασίας με εφαρμογές λογισμικού.
- Τα ΗΣΚ προφορικού λόγου και τα πολυτροπικά ΗΣΚ ήταν συνήθως ως σήμερα μεταγγραμμένα σε γραπτό κείμενο.
- Ωστόσο, αυξάνει συνεχώς το ενδιαφέρον για την ανάλυση εικονικών, ηχητικών και πολυτροπικών έργων και ΗΣΚ στο πλαίσιο των ΨΑΕ και διάφορες εφαρμογές λογισμικού την υποστηρίζουν (Nvivo, Atlas.ti, Maxqda, UAM Image tool).

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ : POPULISMUS

- Στο Παρατηρητήριο Λαϊκιστικού Λόγου, για παράδειγμα, που δημιουργήθηκε στο πλαίσιο ερευνητικού προγράμματος για τον λαϊκισμό, οι χρήστες είχαν τη δυνατότητα να χρησιμοποιούν υφιστάμενα ΗΣΚ, να συγκροτούν νέα ΗΣΚ από εφημερίδες ή tweets και να τα αναλύουν με ειδικά ανεπτυγμένες εφαρμογές.

«ΠΟΙΟΤΙΚΟΤΗΤΑ»

- Όπως σημειώνει ο Rockwell η ανάλυση κειμένου πάντα συναρτάται τόσο με τις θεωρίες περί κειμένου όσο και με την ψηφιακή του αναπαράσταση (2003) και ασχέτως εάν «οι αλγόριθμοι που τρέχουν τα εργαλεία χρησιμοποιούν ποσοτικές μεθόδους όπως και διεργασίες αναζήτησης και ταύτισης για να εντοπίσουν τα στοιχεία και τα χαρακτηριστικά σε κάθε κείμενο» η ανάλυση κειμένου παραμένει ποιοτική ανάλυση (Drucker 2014).

ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΗΣΚ

- Το σημαντικό στη ερμηνευτική προσέγγιση είναι η επιλογή και η συγκρότηση του ΗΣΚ.
- Είναι έργο και απόφαση του ερευνητή να ορίσει τα κείμενα με τα οποία θα εργαστεί, το ερευνητικό ερώτημα, τα εργαλεία και την ειδική χρήση τους που θα τον βοηθήσουν να απαντήσει στο ερώτημα αυτό.
- Το μόνο βέβαιο είναι ότι τα κείμενα πρέπει να είναι ψηφιακά. Αν δεν υπάρχουν, κάτι πολύ σύνηθες στην ελληνική πραγματικότητα, τότε πρέπει να τα δημιουργήσει, είτε με εφαρμογές Οπτικής Αναγνώρισης Χαρακτήρων (Optical Character Recognition, OCR), οπότε μπορεί να χρειάζονται μικρή ή μεγαλύτερη επιμέλεια και στα ελληνικά, ειδικά στα πολυτονικά κείμενα, παρουσιάζουν ιδιαίτερα προβλήματα.

ΓΛΩΣΣΙΚΕΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΕΣ

- Οι προοπτικές της Ερμηνευτικής Ανάλυσης Λόγου διευρύνονται διαρκώς σήμερα, με δεδομένη την αύξηση των διαθέσιμων ψηφιακών κειμένων, παρότι η διαθεσιμότητα αυτή κυμαίνεται όχι τόσο με βάση την κατά Abram de Swaan ιεραρχία των γλωσσών (2001), αλλά την κατά Casanova ιεραρχία των γλωσσών με βάση το συμβολικό τους κεφάλαιο (1999).
- Οι ανισότητες των γλωσσών παραμένουν και στο ψηφιακό περιβάλλον, η αγγλική ως υπερκεντρική γλώσσα κυριαρχεί και η ελληνική κινδυνεύει με εξαφάνιση λόγω ανεπαρκούς υποστήριξης σε επίπεδο γλωσσικής τεχνολογίας και ανεπαρκών ψηφιακών γλωσσικών πόρων.

Γιατί Voyant;

Το Voyant είναι ένα σύνολο εργαλείων που βασίζονται στο Διαδίκτυο και βρίσκονται στον Ιστό.

Το Voyant υπερβαίνει την λογική της σελίδας για να σας επιτρέψει να ελέγξετε το κείμενο για σκοπούς αναλυτικής ανάγνωσης

Το Voyant έχει σχεδιαστεί για να λειτουργεί στη στιγμή χωρίς κάποια προετοιμασία σε οποιοδήποτε διαδικτυακό ή μεταφορτωμένο κείμενο.

Το Voyant υποστηρίζει μια σειρά μεγεθών και τύπων κειμένων από μεμονωμένα έως εκτενή πολυσυλλεκτικά κείμενα.

Το Voyant έχει σχεδιαστεί για να δίνει ευελιξία στον ερευνητικό κύκλο.

Ο ερευνητής χρησιμοποιεί το εργαλείο και δεν υπηρετεί το εργαλείο.

Οι δημιουργοί των Voyant επικαλούνται στο έργο τους Hermeneutica (2016) την προτροπή του Καρτέσιου να σκεφτούμε μέσω της γλώσσας και να δούμε τα νοήματα πίσω από αυτή.

Επιστρέφουν και αξιοποιούν τις εδραιωμένες μεθόδους ερμηνείας και προσβλέπουν σε ένα νέο τρόπο «ανάγνωσης» με χρήση ψηφιακών εργαλείων που έχουμε στη διάθεσή μας.

«Ακτινογραφούν» τα κείμενα πολυδιάστατα.

Μας καλούν να ανοίξουμε ένα διάλογο με τα κείμενα (σε αντίθεση με τον μοναχικό «διαλογισμό») για να «κάνουμε» φιλοσοφία και όχι απλά να σκεφτόμαστε φιλοσοφικά.

Αφετηρία μας είναι ερμηνευτικές αντανakλάσεις/αναστοχασμοί που βοηθούνται από τα εργαλεία.

Μοιραζόμαστε την επιθυμία του Καρτέσιου να σκεφτούμε μέσω των κειμένων (think through) αλλά για μαζί με αυτά. (think with).

Γιατί Τεχνολογία Κειμένων Τώρα;

1. Μας περιβάλλουν/κατακλύζουν ηλεκτρονικά κείμενα που διαβάζουμε μέσω της τεχνολογίας.
  2. Η αγορά ηλεκτρονικής ανάγνωσης αλλάζει δραματικά.
  3. Η κλίμακα των διαθέσιμων ηλεκτρονικών κειμένων αυξάνεται δραματικά.
- Μια μελέτη του IDC (πίσω στο 2012) προέβλεπε ότι, ότι μεταξύ 2005 και 2020 "το ψηφιακό σύμπαν [θα έχει αυξηθεί] με συντελεστή 300,..., " μέχρι το 2020, το ψηφιακό σύμπαν διπλασιάστηκε κάθε δύο χρόνια.

Έμφαση στην ανάγνωση, τον αναγνώστη και τον συγγραφέα:

Πρόκειται για μια ευέλικτη μορφή ψηφιακών εργαλείων που έχουν ερμηνευτική χρήση και παιγνιώδη διάθεση.

Τα ερμηνευτικά εργαλεία εστιάζουν στην ιδιαιτερότητα του κειμένου και στην ποιητική, ρητορική ή αφηγηματική στρατηγική της γλώσσας. Δεν πρόκειται για μια θεωρία της κειμενικότητας αλλά για μια βοήθεια στον ερευνητή/αναγνώστη να ανοίξει διάλογο με το νόημα ή τα νοήματα ενός κειμένου ή να ανακαλύψει και να ακολουθήσει τη ρητορική δομή του.

Με άλλα λόγια τα εργαλεία αυξάνουν την ανάγνωση αντί να την αντικαθιστούν.

Τι δεν είναι Ψηφιακή Ερμηνευτική Ανάλυση

Δεν αφορά τη γλωσσολογική ανάλυση του κειμένου
Υπάρχουν πλούσιες παραδόσεις στη φιλοσοφία, τη λεξικογραφία και τη γλωσσολογία που μελετούν επαρκώς τη γλώσσα.

Οι λεξικογράφοι ασχολούνται με τις λέξεις.

Οι φιλόσοφοι εξετάζουν την αλήθεια των δηλώσεων ή τους στοχασμούς που εδράζονται σε αυτές τις δηλώσεις.

Οι γλωσσολόγοι εξετάζουν τις μικρές μονάδες (φωνήματα) και τις σημασιολογικές μονάδες (προτάσεις και παράγραφοι).

Οι μελετητές της λογοτεχνίας εξετάζουν ποιήματα, μυθιστορήματα, τραγούδια, διαλόγους, ομιλίες, ακόμη και ολόκληρες συλλογές κειμένων.

Συμπερασματικά:

Τα voyant απογυμνώνουν τη συγκεκριμένη έκφραση για να κατανοήσουν το τρόπο με τον οποίο το νόημα αναπαρίσταται.

Αυτό το εύρημα μπορεί να ελεγχθεί ή να συγκριθεί με πολλαπλούς τρόπους.

Τα εργαλεία δοκιμάζουν ή οδηγούν σε θεωρίες σχετικά με τον τρόπο δημιουργίας του νοήματος.

Στις ανθρωπιστικές επιστήμες ενδιαφερόμαστε ιδιαίτερα για τις επιμέρους εκφράσεις, την ερμηνεία και το νόημα τους, όχι για τη γλώσσα γενικά ή απομονωμένη από το φορέα εκφοράς της.

Σχετικά με τις Κοινωνικές Επιστήμες

Η μη ορθή χρήση ερμηνευτικών εργαλείων στις κοινωνικές επιστήμες μπορεί να αποβεί προβληματική.

Υπάρχει μια παράδοση ποιοτικών τεχνικών και εργαλείων για την ανάλυση συνεντεύξεων ή άλλων κειμένων που ενδιαφέρουν τους κοινωνικούς επιστήμονες.

Προγράμματα όπως το Atlas.ti, το Nvivo βοηθούν τους κοινωνικούς επιστήμονες με ανάλυση περιεχομένου για κοινωνικούς επιστημονικούς σκοπούς.

Δεν προορίζονται να βοηθήσουν στην κατανόηση των ίδιων των κειμένων, αλλά και στην κατανόηση των φαινομένων τα οποία τα κείμενα περιγράφουν.

Επιπλέον Κίνδυνοι:

1. Η εξαφάνιση του συγγραφέα.
2. Οι πρακτικές της παραγωγής λογισμικού θα μπορούσαν να είναι το πρώτο βήμα στην εξαφάνιση των υποκειμένων που επιτελούν τις ανθρωπιστικές επιστήμες (π.χ. αλγοριθμοποίηση)
3. Να παραχωρηθεί η πρωταρχία στην πρόοδο μέσω της τεχνικής.

ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

- Η λεξικομετρική προσέγγιση θεωρείται συμβατή με την Θεωρία του Λόγου της Σχολής του Essex και ικανή να συνεισφέρει στο μεθοδολογικό της εμπλουτισμό.
- Αυτή τη συμβατότητα την αναπτύξαμε οι παριστάμενοι σήμερα στο μάθημα στο πλαίσιο του προγράμματος POPULISMUS και σε δύο ερευνητικές εργασίες που αποτελούν η μια συνέχεια της άλλης.

ΣΥΜΒΑΤΟΤΗΤΑ

Η συμβατότητα προκύπτει από το ότι η Θεωρία του Λόγου βασίζεται σε τρεις βασικές αρχές που συμμερίζεται και η Ερμηνευτική Ανάλυση Λόγου

- (α) Η έρευνα εστιάζει στον δεδομένο λόγο και όχι σε κάποιες υποθετικές προθέσεις του φορέα του, που αναζητούνται πίσω από το λόγο.
- (β) Το νόημα προσλαμβάνεται ως κάτι που σχηματίζεται από τις σχέσεις μεταξύ λεξικών στοιχείων εντός ενός συναρθρωμένου νοηματικού δικτύου.
- (γ) Ο σχετικός και προσωρινός χαρακτήρας κάθε συνάρθρωσης του λόγου μπορεί να αναλυθεί μέσα από τη σύγκριση διαφορετικών σωμάτων κειμένου (corpora) από τον ίδιο ή από άλλους ομιλητές. : απθ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΩ ΠΟΛΥ